

איש על דגלו

איש על דגלו באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו: (במדבר פרק ב פסוק ב).¹

מדרש תנחומא (בובר) במדבר סימן ט – מהלכות תחום שבת לדגלים במדבר

"וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם" (במדבר ב א-ב). ילמדנו רבינו: בתוך כמה אמות מותר לאדם להלך בשבת?² כך שנו רבותינו: השוּבֵת בדרך עושה לו עגולות עד ארבע אמות, דברי ר' חנינא בן אנטונינוס, ומטלטל בתוך ארבע אמות בשבת ואומר שביטתי במקומי, וזכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח ורוח.³ וכמה הן ד' אמות? ר' יהודה אומר כדי שיטול חבית מן מרגלותיו ויתננה במראשותיו.⁴ והשוּבֵת במדינה,⁵ אפילו היא גדולה כאנטוכיא, מהלך את כולה, ועיבורה וחוף מעיבורה אלפים אמה.⁶ ומהו עיבורה? החנויות והפונדקיות שחוץ למדינה על הדרך. והשוּבֵת במערה, אפילו היא גדולה כמערה שברח בה צדקיה מלך יהודה, שהיה בה שנים עשר מיל, מהלך את כולה, וחוף ממנה אלפים אמה לכל רוח שירצה.⁷ ומנין סמכו חכמים? מדברי תורה, שנאמר: "ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו'" (במדבר לה ה).⁸ וכן אתה מוצא ביהושע כשהלך להחריב את יריחו, אמר להם יהושע: עתידים אתם לעשות שם את השבת, אל תרחקו מן הארון יותר מן אלפים אמה לכל רוח, למה שתהיו רשאים לבוא להתפלל לפני הארון בשבת. וכן הוא אומר: "אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במידה" (יהושע ג ד).⁹ וכן אתה מוצא כשאמר האלהים למשה שישרה את ישראל דגלים, א"ל: הִשָּׁרָה אותם לדגליהם לכל רוח, מנין ממה שקראו בענין: "איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו".¹⁰

¹ החלק הראשון של הפסוק מדגיש את חניית העם לשבטיו ולבית אבותיו "איש על דגלו" ואילו החצי השני מדגיש את הכוח המרכזי המלכד והמחבר – המשכן הוא אהל מועד. ("איש" במשמעות הפרטית-אינדיבידואלית או "איש" כשם כולל לאנשי השבט). כך הוא בחנייתם כאן וכך הוא גם בנסיעתם כמתואר בפרק י להלן, שוב כל שבט לדגלו והמשכן במרכז: "וַיִּסַּע דָּגְלֵי מַחֲנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֵאשִׁיתָם ... וְהוֹרֵד הַמִּשְׁכָּן וְנִסְעוּ בְנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נְשָׂאֵי הַמִּשְׁכָּן: וְנִסְעוּ בְנֵי אֶפְרַיִם לְצַבְאוֹתָם ... וְנִסְעוּ בְנֵי מְנַשֶּׁשֶׁם לְצַבְאוֹתָם ... וְנִסְעוּ בְנֵי דָן מְאֻסָּף לְכָל הַמַּחֲנֵה". אמנם יש אזכור קל לנסיעת המחנות גם בפרקנו, אך עיקר מסעות דגלי השבטים מתואר שם וכבר זכינו לדרוש מעט במסעות אלה בדברינו [על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו](#) בפרשת בהעלותך.

² מהו תחום שבת? זו פתיחה קלאסית של מדרש ילמדנו שפותח בהלכה והולך ומתגלגל לאגדה ופרשת השבוע. ראו מסכת עירובין פרק ד משנה ז: "מי שבא בדרך וחשכה לו והיה מכיר אילן או גדר ואמר שביטתי תחתיו לא אמר כלום. שביטתי בעיקרו - מהלך ממקום רגליו עד עיקרו אלפים אמה ומעיקרו ועד ביתו אלפים אמה. נמצא מהלך משחשיכה ארבעת אלפים אמה". מדובר במי שמתקרב לעירו אבל ממש בסמוך ירדה החשיכה ונכנסה השבת. בעזרת קביעת מקום שביטתו תחת אילן או גדר שנמצאים בינו ובין העיר הוא יכול ללכת עד ארבעת אלפים אמה ולהגיע לביתו בשבת. ומשנה ח בהמשך שם: "אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה ואמר שביטתי במקומי, זכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח עגולות, דברי רבי חנינא בן אנטונינוס. וחכמים אומרים מרובעות כטבלא מרובעת כדי שיהא נשכר לזוית". מעגל ברדיוס ארבע אמות כשיטת ר' חנינא או מרובע חוסם מעגל זה כשיטת חכמים (שמרוויחים את הפינות של המרובע החוסם ושיטתם לא מובאת פה במדרש). ראו הסיפור בקהלת רבה פרשה ט על אבא תחנה חסידא שנכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים והלה ביקש ממנו שיכניס אותו לעיר".

⁴ קטע זה לקוח מהירושלמי עירובין פרק ד הלכה א: "ארבע אמות שאמרו מלא קומתו ופישוט ידיים. רבי יהודה אומר: הוא ושלש אמות, כדי שיהא נוטל חבית מראשותיו ונותן אל מרגלותיו".

⁵ היינו בעיר, במקום יישוב של קבע.

⁶ עיבורה של עיר היא בנייה שמחוץ לחומה, אבל צמודה לה, שמוסיפה עוד מרחק לתחום שבת. ראו בתוספתא מסכת עירובין (ליברמן) פרק ד הלכה יא את הפיתרון של ר' שמעון (בר יוחאי?) איך ללכת בשבת מטבריה לציפורי: "אמר ר' שמעון: יכולני אני שיהו עולין מטבריא לציפורי ומצור לצידן מפני מערות ומגדלות שביניהם". לתשומת לב אנשי הגליל.

⁸ ראו הדין בגמרא עירובין נא א: "הני אלפים אמה היכן כתיב? דתניא: שבו איש תחתיו - אלו ארבע אמות, אל יצא איש ממקומו - אלו אלפים אמה. מנא לן? - אמר רב חסדא: למדנו מקום מקום ... דכתיב: ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו' ... תני, רב חנינא אומר: כזה יהו כל שובתי שבת".

⁹ יריחו נכבשה בשבת, ראו ירושלמי מסכת שבת פרק א הלכה ה: "אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת. הדא דתימר במלחמת הרשות, אבל במלחמת חובה אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב: כה תעשה ששת ימים וכתוב ויום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים עד רדתה - אפילו בשבת". להילחם ולעשות כל צרכי המלחמה בשבת היה מותר, אך עדיין יהושע מבקש מהם לא להתרחק מהארון יותר מאלפים אמה על מנת שיוכלו לבוא לקרבתו בשבת. וגם משום שהארון הוא המסמל את לב המחנה וממנו היו מודדים תחום שבת כדלהלן.

¹⁰ מהלכות תחום שבת עבר הדרשן למלחמת יריחו ומשם לחניית הדגלים במדבר. ולא ברור אם גם שם הייתה הקפדה שרדיוס המחנה לא יעלה על אלפים אמה על מנת שכל אחד יוכל לבוא אל הארון בשבת, או שיש כאן רק השוואה של הדמיון של פריסת העם "לכל רוח" סביב לארון. ולהלכה יש לדון, האם מחנה של אהלים ברצף ברור בין אחד לשני נחשב כמו עיר שיכול להלך בה לכל אורכה (ועוד יש לו אלפיים אמה מחוץ לה), או כמו מי שהולך בשיירה ושוֹבֵת במקומו שאין לו אלא אלפיים אמות ממקום שביטתו. כך או כך, מדיני תחום שבת הקובע לאדם מקום מרכזי (עיקר) ממנו הוא מודד אלפיים אמה תחום שבת לכל כיוון, כך

שם סימן י', במדבר רבה פרשה ב סימן ב – ודגלו עלי אהבה¹¹

"איש על דגלו" זהו שכתוב: "נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול" (תהלים כ ו) - אמרו ישראל להקב"ה: הרי אנו מרננים בישועתך, מה שעשית לנו בשמך: "נרננה בישועתך ... ובשם אלהינו נדגול" - שקבע הקב"ה שמו בשמנו ועשה אותנו דגלים, שנאמר: "איש על דגלו"¹². חיבה גדולה חיבבם הקב"ה, שעשאם דגלים כמלאכי השרת, כדי שיהיו ניכרים, בני ראובן לעצמן ובני שמעון לעצמם.¹³ ומנין שהוא אהבה לישראל! שכן שלמה אומר: "הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה" (שיר השירים ב ד) ...¹⁴ דבר אחר: ודגלו עלי אהבה, אמר הקב"ה: יש לאומות דגלים ואין חביב עלי אלא דגלו של יעקב, זהו שכתוב: "ודגלו עלי אהבה"¹⁵.

במדבר רבה שם סימן ג – מגדיל עלינו אהבה

דבר אחר ... בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב אלף מרכבות של מלאכים, שנאמר: "רכב אלהים רבותים אלפי שנאן" (תהלים סח יח), והיו כולם עשויים דגלים דגלים, שנאמר: "דודי צח ואדום דגול מרבה" (שיר השירים ה י). כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים, התחילו מתאווים לדגלים. אמרו: אֵלָּאֵי כך אנו נעשים דגלים כמותן ... אלואי הוא מגדיל עלינו אהבה ... אמר להם הקב"ה: מה נתאוותם, לעשות דגלים דגלים? חייכם שאני ממלא משאלותיכם: "ימלא ה' כל משאלותיך" (תהלים כ ו). מיד הודיע הקב"ה אהבתו לישראל ואמר למשה: לך עשה אותם דגלים כמו שנתאוו.¹⁶

המשכן והארון שבתוכו, מרכז סביבו את כל המחנה והדגלים. וכלשון אברבנאל (להלן): "ויהיה משכן ה' כלב שהוא באמצע הגוף והשבטים כאיברים אשר סביבו".

¹¹ לאחר הפתיחה ההלכתית של "ילמדנו" עובר המדרש לדברי אגדה על הפסוק הנבחר מהפרשה: "איש על דגלו". מדרשים אלה מופיעים בתנחומא בובר ממנו התחלנו, בתנחומא הרגיל ובמדרש במדבר רבה. העדפנו את זה האחרון מסיבות שונות. על דגלו שלו, או שמא על דגלו של הקב"ה.

¹² לולא התוספת "בני ראובן לעצמם, בני שמעון לעצמם", היינו מבינים את המילה "ניכרים" במונח של הפרדה בין ישראל לאומות העולם. ראו למשל ויקרא רבה כג ו: "כשושנה בין החוחים - מה שושנה זו ניכרת בין החוחים כך ישראל ניכרים בין אומות העולם, שכתוב: כל רואיהם יכירום (ישעיה סא, ט)". ואמנם בנוסחאות מסוימות לא מופיעה התוספת של בני ראובן ושמעון, שמדגישה את ההבדלים הפנימיים. אבל על פי תוספת זו ההבדלים הם מבית וההשוואה עם המלאכים פירושה שכשם שכל מלאך ניכר מחבירו, כך גם עם ישראל ניכר לשבטיו, אם לא כל איש לעצמו. האם זה דבר מבורך? את זאת אולי עוד נראה. אבל, ממשיך המדרש ואומר: זה דבר אהוב.

¹³ בקטע זה של המדרש, הוא "נמשך" לדרוש בפסוק משיר השירים: "הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה" ואנו נקצר ונעלה ונקיים את הדרשה: "ודילוגו עלי אהבה" ויסלח לנו הדרשן. ראו דרשות על הפסוק הזה שם, במקום שקצרנו, ועוד רבות יותר בשיר השירים רבה פרשה ב. וכבר זכינו לדרוש בנושא זה, ודגלו עלי אהבה, בשיר השירים, בשבת המועד פסח.

¹⁴ הקשר של יעקב לנושא הדגלים מפותח בהמשך המדרש בסימן ח תוך הדגשת המילים "לבית אבותם": "לבית אבותם לא היה צריך לומר, אלא: איש על דגלו באתות יחנו בני ישראל. מה תלמוד לומר לבית אבותם? זהו שכתוב: אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק (איוב לו ג) - בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים כמו שנתאוו, התחיל משה מיצר. אמר: עכשיו עתידה המחלוקת להינתן בין השבטים, אם אני אומר לשבטו של יהודה שישירה במזרח, והוא אומר אי אפשי אלא בדרום! וכן ראובן וכן אפרים וכן כל שבט ושבט, מה אני עושה? אמר לו הקב"ה: משה, מה איכפת לך? אין צריכים לך. מעצמן הן מכירים דירתם. אלא דייתיקי יש בידם מיעקב אביהם היאך לשרות בדגלים. איני מחדש עליהם, כבר יש לה טכסיס מיעקב אביהם. כמו שטענו אותו והקיפו את מיטתו, כך יקיפו את המשכן. שאמר ר' חמא בר חנינא: כיון שבא אבינו יעקב ליפטר מן העולם, קרא לבניו ... וביכרם וציווה על דרכי האלהים וקבלו עליהם מלכות שמים. משגמר דבריו אמר להם: כשתטלו אותי, ביראה ובכבוד לוו אותי ... אמר להם: בני! יהודה יששכר וזבולון יטענו מיטתי מן המזרח. ראובן ושמעון וגד יטענו מיטתי מן הדרום. אפרים ומנשה ובנימין יטענו מן המערב. דן אשר ונפתלי יטענו מן הצפון. יוסף אל יטען שהוא מלך ואתם צריכים לחלק לו כבוד. לוי אל יטען, למה? שהוא טוען את הארון. ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת. ואם יטיעו וטענתם את מיטתי כשם שצויתי האלהים עתיד להשרות אתכם דגלים ... אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק - שמיעקב היה בהם דעה היאך ישירו דגלים. ולפועלי אתן צדק זה הקב"ה שפעל פעולות טובות עם ישראל. וכדי ליתן להם פעולה טובה שזכר שקיימו מצות אביהם, לא צִוּם לחנות דגלים אלא כמצות אביהם. צדקה עשה עמהם שלא שינה הדבר, שלא ליתן מחלוקת ביניהם. לכן נאמר: לבית אבותם - כענין שהקיפו מיטת אביהם כן יחנו. הוי: לבית אבותם יחנו בני ישראל". ויוסף שלא טען בקבורת יעקב, היה ארונו במרכז המחנה לצד ארון הברית. ראו "קיים זה כל מה שכתוב בזה", בדברינו שני ארונות היו (בסוף הדף).

¹⁵ ובסימן הסמוך נכנסים אומות העולם לתמונה: "זהו שכתוב: מי זאת הנשקפה כמו שחר (שיר השירים ו י) - קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם וכל האומות מסתכלים בהם ותמהים ואומרים: מי זאת הנשקפה כמו שחר ... איומה כנדגלות? אומרים להם האומות: שובי שובי השולמית - הדבקו לנו בואו אצלנו ואנו עושין אתכם שלטונים הגמונים דוכסין אפרכין אסטרטליטין ... וישראל אומרים: מה תחזו בשולמית כמחולת המחניים - מה גדולה אתם נותנים לנו? שמא כמחולת המחניים? שמא יכולים אתם לעשות לנו כגדולה שעשה האלהים במדבר: דגל מחנה יהודה, דגל מחנה ראובן, דגל מחנה יהודה, דגל מחנה אפרים. יכולים אתם לעשות לנו כך?". סידור הדגלים, הליכה וחניה בסדר מופתי הם סימן לכבוד, עצמאות וגדולה של מלכות. האומות מציעים לעם ישראל להצטרף אליהם ולהיות חלק מההדר האימפריאלי הטקטי, לחנות דגלים דגלים. נראה שהדרשן רואה לנגד עיניו את הסדר המופתי בו צעדו וחנו לגיונות רומא, כולל הדגלים והניסים שבראש כל לגיון ומחנה. הדרשן רואה בכך דבר חיובי ומעורר כבוד. אלא שבני ישראל עונים שאת זה הם כבר ראו במעמד הר סיני, בלגיונות המלאכים שירדו מסודרים, דגלים ומחנות לצבאותם. עם ישראל לא צריך את רומא שתלמד אותו גיוני וטכסיסי סדר מחנות. ראו פירוש כלי יקר במדבר ב ב שמתעקב על מדרשים אלה ומנסה להסביר את חשיבות סדר דגלים זה: "הקרוב אלי לומר בזה שעיקר חשקם של ישראל היה להראות לכל העמים כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם. ועל ידי זה ישאו דגל הרוממות והניצחון בכל ארבע רוחות העולם. כי על ידי שהם מסובבים בכל ארבע רוחות והשכינה והארון באמצע תל שהכל פונין אליו, יראו כל העמים כי ילכו בשם ה' וזה האות אשר אליו יישירו עיני כל השוכנים בעיגול סביב".

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: שאלנו בתחילת דברינו: האם מעבר לתיאורים הנאים של מסע הדגלים וחניית השבטים, לסדר המופתי בתנועה ובמנוחה של עם ישראל היוצא לחירות, האם אין כאן גם דבר שלילי של הדגשת יתר של השבטיות? "איש על דגלו" – שמא גם איש לדגלו ולעצמו? הסיפור מתחיל באחי יוסף, שיעקב צריך לצוות עליהם כיצד לשאת את מיטתו שמא כבר בהלוייתו יחזרו לריבם ומחלוקתם. המשך במעבר ים סוף שנקרע לשנים עשר גזרים וכל שבט עבר לעצמו. ראו אמנם זה את זה, אבל כל אחד וגזירת ים סוף שלו. המשך במעמד הר סיני, ההסתכלות על אומות העולם ומסע וחניית השבטים במדבר ארבעים שנה. וכלה בארץ ישראל בה נטיעת הגפנים שורות שורות המסמלת אולי את התנחלות השבטים "איש הישר בעיניו" – פסוק שכידוע חוזר שוב ושוב בספר שופטים.²⁵ התשובה טמונה בדברי אברבנאל: "וכאשר בזה האופן יסעו בדגלים ויחנו כולם סביב למשכן ויהיה משכן ה' כלב שהוא באמצע הגוף והשבטים כאיברים אשר סביבו, אין ספק שאיש על מקומו יבוא בשלום". שבטיות וקהילתיות אינם בהכרח שליליים אם יש כוח מרכז ומלכד, אם כל אחד מפנים ומבין שהוא איבר וחלק במשהו גדול יותר ומחייב.²⁶

על דגלו" ו"דגלים דגלים" גם במעבר ים סוף. כל שבט עובר לעצמו, לכל שבט "אספקת המים" שלו וניסיו, אבל הוא רואה לפחות שני שבטים אחרים מימינו ומשמאלו. ראו דברינו [נצבו וקפאו](#) בשביעי של פסח.

²⁵ ראו דברינו [איש הישר בעיניו](#) בפרשת ראה.

²⁶ מה שלהוותנו לא אירע בתולדות עם ישראל. לא בכדי נזקקו הנביאים לנבא את אחדות עם ישראל לעתיד לבוא. ראו דברינו [והיו לאחדים ביחד](#) בפרשת ויגש.